

Прававая адукацыя дзяцей і моладзі па праграме “Street Law”/ “Права на кожны дзень”

Аляксандр Гільвей

Аляксандр Гільвей — Гродзенскае абласное грамадскае аб'яднанне маладых навукоўцаў “ВІТ”.

Праграма “Права на кожны дзень”, ці як яна называецца ў арыгінальнай англійскай версіі “Street Law” (Права вуліцы), была распачата яшчэ ў першай палове 1970-х гг. у ЗША з ініцыятывы групы студэнтаў юрыдычнага факультэта Джорджтаўнскага ўніверсітэта. У Беларусі ідэя прававога навучання на падставе метадалогіі праграмы “Права на кожны дзень” пачала сваё развіццё ў 1998 годзе, пасля таго як адзін з сябраў Грамадскага аб'яднання “ВІТ” Сяргей Салей прайшоў адмысловае навучанне, праведзенае арганізацыяй Street Law, Inc. (ЗША).

Прынятая за аснову заходняга метадыка выкладання права праз актыўнае навучанне, была пераасэнсавана ў Беларусі і, адпаведным чынам адаптаваная да асаблівасцей прававой сістэмы, культуры і менталітэту нашага народу, шырока ўжываецца для навучання дзяцей і моладзі. Дэмакратычны характар метадыкі і яе гнуткасць дазволіла беларускім экспертам у галіне выкладчыцкай дзейнасці на працягу невялікага часу выпрацаваць праграму навучання, падрыхтаваць неабходныя заняткі і матэрыялы, сфармаваць актыўную групу спецыялістаў, здольных да рэалізацыі намічанай праграмы. Метадалогія “Права на кожны дзень” можа з поспехам прымяняцца пры навучанні дзяцей і моладзі розных узроставых груп, вітаецца прадстаўнікамі розных сацыяльных груп і рэлігійных поглядаў, і не патрабуе доўгатэрміновай папярэдняй падрыхтоўкі ўдзельнікаў, бо базуюцца на асабістым досведзе навучэнцаў. Праграма мае на мэце выхаванне ў краіне актыўных грамадзян, здольных крытычна ацэньваць прававую сістэму, мець свой погляд на яе адпаведнасць прынцыпу вяршэнства закона, падставовым правам і свабодам чалавека, адстойваць сваю пазіцыю і здольных палепшыць сістэму права праз практычную рэалізацыю набытых ведаў, навыкаў і каштоўнасцей.

Канцэпцыя навучальнай праграмы “Права на кожны дзень” была сфармавана і адаптавана сябрамі Гродзенскага абласнога грамадскага аб'яднання маладых навукоўцаў “ВІТ”, падтрымана спецыялістамі-правазнаўцамі шэрагу дзяржаўных універсітэтаў і атрымала далейшае развіццё ў двух асяродках — сярэдніх школах і ўніверсітэцкіх юрыдычных клініках.

Першапачаткова структура і метадалогія пазначанай праграмы навучання з'яўлялася інавацыйнай для сістэмы навучання ў Беларусі. Пры дапамозе прафесійных замежных трэнераў, у тым ліку з Польшчы і ЗША, была арганізавана падрыхтоўка ўласных выкладчыкаў асноў права з дапамогай пазначанай метадыкі, а таксама распрацаваны матэрыялы для настаўнікаў школ, якія пад час факультатыв-

ных заняткаў займаліся навучаннем падставовым ведам аб праве. Праведзены ў розных частках Беларусі шэраг трэнінгаў, семінараў і навучальных мерапрыемстваў пацвердзілі эфектыўнасць метадалогіі, яе пазітыўны эффект і рэlevantнасць праграмы навучання. Больш за 14 000 школьнікаў з амаль 70 школ Беларусі прынялі ўдзел у праграме “Права на кожны дзень” за перыяд яе існавання. Распрацаваны і выдадзены Грамадскім аб'яднаннем “ВІТ” падручнік для школьнікаў і метадычны дапаможнік для настаўнікаў “Права на кожны дзень” у 2006 годзе атрымалі першую прэмію на I Фэстывалі нефармальнай адукацыі Беларусі. Падручнік для навучэнцаў уключае ў сябе падставовую тэарэтычную інфармацыю аб дзяржаве, праве, правах чалавека і грамадзяніна, якая суправаджаецца канкрэтнымі цікавымі прыкладамі з жыцця, пытаннямі для абмеркавання і падсумавання. Метадычны дапаможнік для настаўнікаў уключае ў сябе сцэнарый заняткаў для замацавання інфармацыі падручніка з падрабязным пакроковым апісаннем метадаў і неабходных рэкамендацый для стварэння камфортнай атмасферы ў класе.

Другі накірунак развіцця праграмы “Права на кожны дзень” быў рэалізаваны ў Беларусі ў межах сістэмы клінічнай адукацыі пры юрыдычных факультэтах універсітэтаў. Актыўныя студэнты-юрысты праходзяць спецыяльны курс навучання метадыцы выкладання права, адпрацоўваюць педагагічныя навыкі і метады навучання на практычных занятках ва ўніверсітэтах, а пасля гэтага прымяняюць атрыманыя веды і навыкі на практыцы шляхам распрацоўкі сцэнарыяў заняткаў і выкладання асноў права пераважна ў сярэдніх школах. На сённяшні дзень праграма “Права на кожны дзень” рэалізуецца ва ўсіх 10 працуючых у Беларусі юрыдычных клініках.

Прававое навучанне з выкарыстаннем метадалогіі “Права на кожны дзень” ажыццяўляецца студэнтамі-юрыстамі як правіла для школьнікаў 8–11 класаў і праводзіцца па-за межамі школьнай праграмы пад час “класных гадзінаў” ці ў межах адмысловых факультатывных курсаў. Акрамя школьнікаў мэтавамі групамі, для якіх праводзіцца навучанне, могуць быць прадстаўнікі розных сацыяльных груп, што маюць адмысловыя патрэбы, якія можна эфектыўна вырашаць пры дапамозе права, напрыклад, цяжарныя жанчыны і маладыя маці. Для іх актуальна стаяць пытанні вырашэння праблемаў, што ўзнікаюць пры рэалізацыі правоў на сацыяльныя ільготы, і пытанні абароны дзяцінства.

У чым жа асаблівасць і прывабнасць метадалогіі “Права на кожны дзень”, што яна атрымала такое распаўсюджанне

на тэрыторыі нашай краіны і шырока выкарыстоўваецца для прававога навучання дзяцей і моладзі?

Як было ўжо пазначана, адной з асноўных мэтай навучання на падставе праграмы “Права на кожны дзень” з’яўляецца забеспячэнне навучэнцаў падставовымі ведамі пра грамадства, права, прававыя нормы і нарматыўныя акты, структуру і дзейнасць дзяржавы, галіны права, спосабы адстойвання сваіх правоў і вырашэння легальнымі метадамі канфліктных сітуацый, што ўзнікаюць у рэальным жыцці. Пры гэтым метадыка накіравана не толькі на перадачу вучням тэарэтычных ведаў па акрэсленых тэмах, але ў першую чаргу мае на ўвазе набыццё навучэнцамі канкрэтных навыкаў выкарыстання атрыманай інфармацыі ў сваёй штодзённай дзейнасці. Адсюль і назва праграмы — “Права на кожны дзень”.

Асноўная ідэя праграмы “Права на кожны дзень” заснавана на шырокім ўжыванні інтэрактыўных метадаў навучання. Чытанне і слуханне лекцыяў зводзіцца да мінімуму, а замест іх выкарыстоўваюцца метады, якія садзейнічаюць актыўнаму ўдзелу навучэнцаў у дыскусіях, дэбатах, сімуляцыях, навучальных судах і іншых мерапрыемствах, якія дазваляюць ім з большай эфектыўнасцю засвойваць часам складаныя юрыдычныя матэрыялы. Асабліва названая метадалогія з’яўляецца актуальнай і эфектыўнай пры выкладанні прававога зместу для дзяцей. Інтэрактыўныя метады навучання не толькі вельмі прывабныя для ўжывання з пункта гледжання лёгкасці іх успрымання, але і вельмі дэмакратычныя па сваім характары, яны дазваляюць лепш разумець і ўспрымаць права і акты заканадаўства праз спецыяльна арганізаваныя мерапрыемствы, больш падобныя да гульні. Удзельнікі такіх мерапрыемстваў набываюць такія навыкі, як умённе выпрацоўваць і адстойваць сваю пазіцыю, умённе выказаць свае думкі перад іншымі людзьмі, умённе крытычна думаць і вырашаць свае праблемы.

Адукацыя з актыўным выкарыстаннем інтэрактыўных метадаў навучання па праграме “Права на кожны дзень” базуецца на фармаванні ў вучняў трох асноўных груп кампетэнцый:

- **неабходныя веды пра права, нормы і правілы, законы і нарматыўна-прававыя акты, механізм іх стварэння і рэалізацыі, веды пра дзяржаву, структуру дзяржаўных органаў, судовыя органы, судовы працэс і іншыя;**
- **навыкі, неабходныя для рэалізацыі атрыманых ведаў у рэальным жыцці, такія як правільнае чытанне нарматыўна-прававых актаў, іх аналіз, напісанне скаргаў і заяў у дзяржаўныя органы, атрыманне кваліфікаванай кансультацыі юрыста, а таксама навый, якія не звязаны непасрэдна з нормамі права ці ведамі пра права, але маюць вялікае значэнне пры рэалізацыі атрыманых ведаў: навыкі крытычнага мыслення, фармавання ўласнай пазіцыі і яе адстойвання перад іншымі, навыкі выслухоўвання думкі іншай асобы і працы ў групе (камандзе), удзелу ў дэбатах, сімуляцыях судовых працэсаў і інш.;**
- **сістэма каштоўнасцей, без якіх немагчыма развіццё і функцыянаванне асобы як сапраўднага члена прагрэсіўнага грамадства, у тым ліку павага і шанаванне правоў і законных інтарэсаў чалавека і асобы, неабходнасць права як аднаго з асноўных рэгулятараў у грамадстве, вершэнства права і закона, магчымасць уплыву асобы і сацыяльнай групы на якасць законаў і нарматыўна-прававых актаў, каштоўнасць думкі кожнага пры прыняцці рашэння і неабходнасць існавання розных пунктаў гледжання, і г.д.**

Менавіта набыццё навучэнцамі комплекса пералічаных кампетэнцый вызначаецца метадалогіяй “Права на кожны дзень” як неабходнае для паспяховасці праграмы. Авалоданне ўдзельнікамі навучальнай праграмы толькі, напрыклад, ведамі і навыкамі без атрымання адпаведных каштоўнасцей не дазволіць склаасці ў навучэнцаў поўнага ўяўлення пра права і яго каштоўнасць, і наадварот, можа пацягнуць за сабой фармаванне прававога нігілізму і непавагі да законаў і нормаў права. З іншага боку, атрыманне ведаў і фармаванне каштоўнасцей нічога не значаць без атрымання навыкаў іх рэалізацыі. Толькі арганічнае авалоданне навучэнцамі ведамі, навыкамі і каштоўнасцямі дазволіць дасягнуць той мэты, што ставіць перад сабой прававая адукацыя з выкарыстаннем метадалогіі “Права на кожны дзень”.

Выкарыстанне інтэрактыўных метадаў навучання прадагледжвае непасрэдны ўдзел кожнага з навучэнцаў у працэсе. Толькі шляхам актыўнага навучання ўдзельнікі атрымліваюць неабходныя веды, навыкі і каштоўнасці. Роля настаўніка (трэнера) пры гэтым асноўным чынам зводзіцца да ролі пасярэдніка, які “дапамагае” вучням удзельнічаць у працэсе навучання. Метады, якія выкарыстоўваюцца пад час навучання, дазваляюць удзельнікам быць зацікаўленымі ў працэсе, не заставаюцца пасіўнымі да таго, што адбываецца ў іх класе, дасягаць найбольшага эфекту праз рэалізацыю і абдумванне асабістага досведу.

Як і большасць іншых праграм навучання, у якіх выкарыстоўваюцца інтэрактыўныя метады, праграма навучання па метадалогіі “Права на кожны дзень” базуецца на атрыманні, асэнсаванні і ўжыванні асабістага досведу Д.Колб вылучыў чатыры этапы навучальнага працэсу праз досвед:

На першым этапе навучэнец бярэ ўдзел у запланаваным настаўнікам практыкаванні, пад час якога ён атрымлівае пэўны досвед. Гэты досвед мае вялікае значэнне для наступнага этапу навучання, на якім ажыццяўляецца яго рэфлексія і абмеркаванне. Аналіз атрыманай інфармацыі дазваляе асэнсавачы набыты досвед (у прыватнасці, веды, навыкі і каштоўнасці), крытычна разабраць яго, разгледзець іншыя пункты гледжання на праблему, абмеркаваць магчымыя сумержныя пытанні. Пасля глыбокага абмеркавання сітуацыі і рэфлексіі вучні пераходзяць да наступнага этапу навучання праз досвед — абстрактнай канцэптуалізацыі, пад час якой на падставе папярэдняга досведу выпрацоўваюць магчымыя і найбольш аптымальныя шляхі вырашэння пастаўленай задачы. Менавіта гэты этап з’яўляецца найбольш крэатыўнай часткай навучання, актыўнае мысленне і сумесная праца з іншымі ўдзельнікамі навучальнага працэсу дапамагаюць эфектыўна дасягаць запланаваных мэтай.

Апошнім этапам навучання праз досвед з'яўляецца актыўнае эксперыментаванне, якое прадугледжвае ўжыванне на практыцы мадэляў паводзінаў, выпрацаваных на этапе абстрактнай кан-цэптуалізацыі. Актыўнае эксперыментаванне можна разглядаць як апошні этап навучання, так і прамежкавы, бо пад час эксперыментавання адначасова набываецца новыя канкрэтныя досвед. Пасля гэтага працэс навучання паўта-раецца і працягваецца пастаянна.

Для кожнага з разгляданых этапаў навучання праз досвед існуе пэўны набор метадаў, якія найбольш падыходзяць для дасягнення настаўнікам пастаўленай задачы. Так, на этапе атрымання канкрэтнага досведу могуць быць ужыты такія метады, як ролевыя гульні і мадэляванне сітуацый, сімуляцыя судовага разбіральніцтва, “Мазаіка” (“Ажурная піла”) і іншыя. Для абмеркавання атрыманага досведу на занятках будуць эфектыўнымі такія метады, як “Мазгавы штурм”, “Займі пазіцыю”, праца ў парах і малых групах. Пры абмеркаванні магчымых спосабаў вырашэння існуючай праблемы ізноў жа могуць быць ужыты праца ў групах, “Мазгавы штурм”, метады “ПРЭС” і “Раўнд Робін”. Аўтар не лічыць неабходным у дадзеным артыкуле падрабязна разглядаць кожны з пазначаных метадаў, больш дакладна з апісаннем гэтых і іншых метадаў, а таксама са спосабамі іх ужывання можна азнаёміцца ў дапаможніках, распрацаваных і выдадзеных Грамадскім аб'яднаннем “ВІТ”.

Такім чынам, падсумоўваючы моцныя бакі метадалогіі “Street Law”, можна вылучыць наступныя:

- інавацыйны падыход да навучання праз досвед;
- фармаванне ў навучэнцаў комплексных кампетэнцый;
- дэмакратычнасць і адаптыўнасць праграмы да розных сацыяльных, культурных і рэлігійных асяроддзяў;
- накіраванасць метадалогіі на доўгатэрміновае і сістэматычнае выкарыстанне;
- накіраванасць метадалогіі на фармаванне асобы як актыўнага, грамазяніна, адказнага за свае дзеянні, які паважае правы і інтарэсы асобы і здольны іх абараняць.

Напрыканцы прапаную разледзець некаторыя праблемныя пытанні, якія могуць узнікнуць пры выкарыстанні прававога навучання па праграме “Права на кожны дзень”. Асноўная праблема, якая выклікае цяжкасці — гэта магчымасць данясення да вучняў у прастай даступнай форме даволі складанай прававой інфармацыі. Асабліва складанай здаецца распрацоўка заняткаў для дзяцей, бо большасць з юрыдычных паняццяў і азначэнняў патрабуе развітага абстрактнага мыслення. Для вырашэння гэтай праблемы пры распрацоўцы заняткаў акрамя спецыялістаў-права-знаўцаў

аўтарам заняткаў варта далучаць да працы псіхолагаў, знаёмых з дзіцячай псіхалогіяй.

Другой праблемай, якая тычыцца большасці праграм нефармальнага навучання, якія пераносзяцца ў фармальную сферу, з'яўляецца праблема атрымання інфармацыі пра эфектыўнасць выкладчыцкай дзейнасці, ацэнку вучняў і паляпшэнне якасці заняткаў. Часта пытанне пра выстаўленне адзнакаў вучням прапануецца пакінуць на думку настаўніка. У некаторых выпадках выстаўленне адзнак з'яўляецца абавязковым, у іншых вучні атрымліваюць залік за ўдзел у праграме альбо наогул не ацэньваюцца. У любым выпадку, ацэнка навучэнца павінна быць накіравана на дзве асноўныя мэты: паляпшэнне якасці заняткаў і працы настаўніка, а таксама заахвочванне вучняў для далейшага ўдзелу ў праграме.

Метадалогія прававой адукацыі з выкарыстаннем актыўных метадаў навучання шырока выкарыстоўваецца не толькі ў Беларусі, але і ў краінах Амерыкі, Еўропы, Азіі і нават Афрыкі. Выкладанне права з дапамогай падобнай метадалогіі ажыццяўляецца пры юрыдычных факультэтах у Злучаных Штатах Амерыкі і ў краінах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы і былога СССР, у тым ліку Расіі, Польшчы, Балгарыі, Венгрыі, Літвы, Латвіі, Казахстана, Кыргызстана, Украіны, Албаніі. У мэтах адаптацыі і лепшага разумення сэнсу метадалогіі выкарыстоўваюцца адапведная назвы праграмы: “Street Law” (“Права вуліцы”) у ЗША, “Мы і Права” ў Кыргызстане, “Жывое права” у Санкт-Пецярбургу, “Практычнае права” у Пермі, “Права і ты” у Польшчы.

Як і ў нашай краіне, мэтай прыхільнікаў гэтай метадалогіі ва ўсім свеце з'яўлялася і з'яўляецца перадача маладым людзям практычнай інфармацыі пра права і яго значэнне, фармаванне самастойнай, сацыяльна-актыўнай асобы, здольнай карыстацца правам і прававымі нормамі ў паўсядзённым жыцці для вырашэння сваіх праблем і абароны парушаных правоў.

Кантактная інфармацыя:

Гродзенскае абласное грамадскае аб'яднанне маладых навукоўцаў “ВІТ”

Беларусь, г. Гродна, вул. Будзёнага, 48а
тэл./факс: (+375-152) 757168
e-mail: vit_hrodna@yahoo.com

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Феліса Тибітц — “Клиника преподавания права при юридическом вузе (Клиника типа “StreetLaw”/“Живое право”). Пособие для организаторов” — Open Society Europe, Венгрия 2001. 103 с.
2. Права на кожны дзень: Навучальны дапаможнік / А.В. Гільвей, С.П. Кацуба, В.В. Сядзельнік, І.Р. Кузьмінч, П.А. Хацук. Варшава, 1999.
3. “Права на кожны дзень”: Метадычны дапаможнік /Н.Клімчук, І.Кузьмінч, С.Салей і інш. Мінск, 2005. 102 с.
[<http://kamunikat.net.iig.pl/4925.html>]
4. “Права на кожны дзень”: Падручнік /Н.Клімчук, І.Кузьмінч, С.Салей і інш. Мінск, 2005. 81 с.
[<http://kamunikat.net.iig.pl/4923.html>]
5. Информационный бюллетень учебной лаборатории “Юридическая клиника”, 2005, №1, БГУ, Минск, 2005. 19 с.
6. И.В.Брель — “Право детей — наше участие” [<http://wsgre.net/?p=85>] 19.12.2008.